

אלון רוטשילד

רכז שימור סביבה וטבע מחוז מרכז,
החברה להגנת הטבע

אנפה אפורה על גדת הירקון | צילום: Dennis Jarvis, Flickr, CC BY-SA 2.0

[תוכן זה הוא חלק מרב-שיח. לחצו כאן לדין המלא](#)

רשויות ניקוז מנהלות את נחלי ישראל – האם החתול יכול לשמור על השמנת?

גיליון סתיו 2010 / כרך 1(3) 3 באוקטובר, 2010

קיץ. ערוץ נחל טבעי עשיר בצמחייה מתפתל בנוף חקלאי רחב ידיים. את השלווה מפרים טרקטורים המסלקים את הצמחייה, מוציאים את אדמת הסחף מהערוץ המפותל וחופרים במקומו תעלה ישרה ונטולת מורכבות. הצומח הטבעי שהוא אתר קינון לעשרות מיני עופות נעקר [2], ובמקומו צומחים מינים פולשים. קטע מהנחל מכוסה בבטון כדי להגן על גשר לרוכבי אופניים מפני שיטפון.

זה לא קרה בשנות ה-50 של המאה הקודמת. זה התרחש לפני חמש שנים באחד מהנחלים הגדולים בישראל, וממשיך להתרחש בעשרות נחלים בישראל כל שנה. האפיזודה היא ביטוי למבנה המנהלי הנוכחי לניהול נחלים בישראל, שבו הניקוז הוא האינטרס העליון בניהול הנחל, והמושגים החשובים הם "הסדרת ניקוז" ו"תחזוקה". חמור מכך, המגמה כיום במשרד החקלאות ובמשרד להגנת הסביבה היא להנציח בחוק את שליטת גורמי הניקוז ואת האינטרס החקלאי המקומי בניהול הנחל.

מרבית הנחלים במישורי הסחף בישראל הוסדרו באופן אגרסיבי, והם "מתוחזקים" על בסיס קבוע באופן שאינו מאפשר למערכת הטבעית להשתקם [1]. לעתים מוקם צמוד לנחל פארק עירוני באופיו, שאין בינו לבין אופיו הטבעי של הנחל כמעט דבר. כך נגרע מהציבור משאב טבע ונוף, האמור לספק שירותי מערכת אקולוגית משמעותיים: שימור קרקע, השהיית נגר, בסיס קיום למינים ביולוגיים שחלקם הם גם משאב תיירות לאומי, פנאי ונופש בנוף הטבעי וטיוב מים.

ניקוז הוא רק שירות אחד מבין כלל השירותים שמערכת נחל צריכה לספק לאדם. כיום שירות זה מקבל קדימות המבוטאת

בחוק מיושן מ-1957 שמכוחו פועלות רשויות הניקוז, והוא בא על חשבון השירותים האחרים. החוק מנחה, בין השאר, למנוע שיטפונות ולייבש ביצות כדי למנוע נזקי חקלאות [4]. כלומר, בין מטרתיה העיקריות של רשות הניקוז נמצאות פעולות שמונעות את נשמת אפו של הנחל כמערכת סביבתית – השיטפון וההצפה. מדובר בקונפליקט מובנה.

כשמעל ראש מנכ"ל רשות הניקוז מרחפת חרב תביעת הנזיקין לנזקי הצפות, הוא כמעט תמיד יבחר בהסדרה כאפשרות המהירה והקלה למניעת נזקי הצפה נקודתיים. לכך יש להוסיף את הרכב מליאת הרשות, שבה יש רוב לנציגי הרשויות המקומיות, קרי לנציגי החקלאים. אלה מעוניינים בהעצמת השימוש החקלאי, ומפעילים לחץ להסדרת הנחל בסד צר כדי שהעיבוד החקלאי יגיע, ללא הצפות, עד גדת הנחל. אחד הכלים המשמעותיים לניהול סביבתי של נחלים, המצוי בסמכות רשות הניקוז, הוא הפקעת קרקע להגדלת רצועת הנחל. בראייה ארוכת טווח, פעולה זו אינה יקרה משמעותית מפעולות הסדרה [3], אך היא כמעט שאינה מבוצעת. זו רק דוגמה אחת להכפפת פעולת רשויות הניקוז לאינטרס החקלאי.

המשרד להגנת הסביבה הסמיך בשנים האחרונות את רשויות הניקוז כרשויות נחל, ללא שינוי בהרכבן ובמטרותיהן. כך לא נפתר הקונפליקט המובנה בין חוק הניקוז והאינטרס החקלאי של מליאת הרשות, לבין ניהול סביבתי של הנחלים. הקמת רשות ניקוז ארצית שבה הניקוז יהיה מטרה שעולה בחשיבותה על שאר שירותי המערכת של הנחל, ושתנוהל תחת כנפי משרד החקלאות, גם היא נגועה בבעייתיות מובנית. ניתן לדמות את רשות הניקוז לרכב משוכלל, בעל יכולות ביצוע מגוונות, גמיש ומהיר. אך יש לשאול לאן נוסע הנהג? מי מכוון אותו? מה מטרותיו ומה בסיס הידע הסביבתי שלו?

דוגמה קיצונית מהעת האחרונה היא תכניתה של אחת מהרשויות לפעור מחצבה בנפתול נחל, מהיפס בארץ, למטרת השהיית שיטפונות, ללא הוכחת יעילות הנדסית לפרויקט [5].

חשוב לציין, כי קיימות גם דוגמאות חיוביות לפעולות ניהול סביבתיות ברשויות ניקוז, אך אלה הן פרי החלטות ספורדיות ועצמאיות, ואינן חלק ממחויבות למדיניות סביבתית.

התנאים המנהליים הבסיסיים הרצויים לגוף המנהל נחלים באופן סביבתי הם:

1. מטרתו בחקיקה היא שימור הנחל על שלל תפקודיו הסביבתיים, תוך מתן משקל שווה לניהול נגר, לשימור קרקע, למערכת האקולוגית הטבעית ולשימושי נופש בטבע.
2. עליו להיות בעל אמצעים מותאמים – כוח אדם בעל ראייה סביבתית והכשרה מתאימה, תקציב וסמכויות ברמה אגנית.
3. צריך שתהיה לו מליאה בהרכב מאוזן, ובה ייצוג משמעותי לנציגי ציבור מארגוני סביבה ואקדמיה, תוך שקיפות ובקרה ציבורית.

יש צורך בחקיקה חדשה להקמת גופים ייעודיים לניהול כלל מערכת הנחל, בהתבסס על שיפור "חוק נחלים ומעיינות" והכללת הניקוז ושימור הקרקע כחלק ממנו, כדי להקים גופים דוגמת "רשות נחל ירקון" על אגני היקוות שלמים.

זנסינו להאציל תפקיד סביבתי לגוף שאינו מיועד ובנוי לכך אינו פתרון לנחלי ישראל.

את הנחלים יש לנהל כמשאב סביבה, תוך חקיקה להקמת גוף ייעודי לניהול נכסי הטבע, הנוף וכלל שירותי המערכת האקולוגית, לרבות הובלת נגר, לרווחת הציבור.

מקורות

1. אוזן א. 2010. שימור ושיקום הנחלים ובתי הגידול הלחים בישראל: מדיניות רשות הטבע והגנים. רשות הטבע והגנים.
2. אנגרט נ. 2006. הסדרת ניקוז נחל שורק קטע טל שחר-צרעה. אגף שטחים פתוחים, רשות הטבע והגנים.
3. אפרתי ש. 2010. בחינת גישות טיפול בנחל במקטעי נחל שורק - ההיבט הכלכלי. החברה להגנת הטבע. טרם פורסם.
4. חוק הניקוז והגנה מפני שיטפונות, התשי"ח-1957.
5. קסלר א. 2010. חוות דעת הנדסית – תכניות ניקוז נחל נטוף ונחל בית עריף. הוגש לחברה להגנת

הטבע.